

Marijana Krmpotić
Ana Azinović Bebek
Boris Mašić

Marijana Krmpotić
 Hrvatski restauratorski zavod
<https://orcid.org/0000-0002-1050-2173>
mkrmpotic@hrz.hr

Ana Azinović Bebek
 Hrvatski restauratorski zavod
<https://orcid.org/0000-0002-2063-6466>
aazinovic@hrz.hr

Boris Mašić
 Muzej grada Zagreba
<https://orcid.org/0000-0003-2327-0751>
bmasic@mgz.hr

Prethodno priopćenje / Preliminary
 communication
 Primljen / Received: 18. 7. 2024.

UDK: 904:[27-523.41(497.5 Zagreb)]"19/20"
 DOI: <https://doi.org/10.17018/portal.2025.4>

Arheološka istraživanja unutar i oko zagrebačke katedrale

SAŽETAK: Dosadašnji arheološki podaci o položaju na kojem je smještena zagrebačka katedrala i općenito o području Kaptola izuzetno su oskudni, a zbog opsegom vrlo ograničenih istraživanja, njihove rezultate često je teško ili nemoguće interpretirati. Sveobuhvatna istraživanja unutar katedrale mogla bi rezultirati definiranjem potpunog tlocrta „predtatarske katedrale“, odnosno crkve čiji su temelji djelomično istraženi s vanjske strane južnog zida starijeg dijela katedrale. Unutar katedrale također treba očekivati i ostatke temelja zidova Timotejeve katedrale, čime bi se konačno definirao njezin originalni tlocrt i utvrdio odnos sa starijom građevinom kojoj pripadaju temelji masivnih kontrafora u južnom zidu.

KLJUČNE RIJEČI: katedrala, Zagreb, arheološka istraživanja

Zagrebačka katedrala nažalost nije dovoljno arheološki istražena. Povremena istraživanja provedena 1956., 1971. i 1981. godine te u nekoliko navrata od 2016. do 2020. godine, nisu dovoljna za donošenje konkretnih zaključaka. Ipak, otvorila su nam neka pitanja i omogućila sagledavanje potencijalnih problema u budućim istraživanjima. Jasno je da su istraživanja nužna za vjerodostojno tumačenje i definiranje arhitektonskih mijena na zagrebačkoj katedrali.

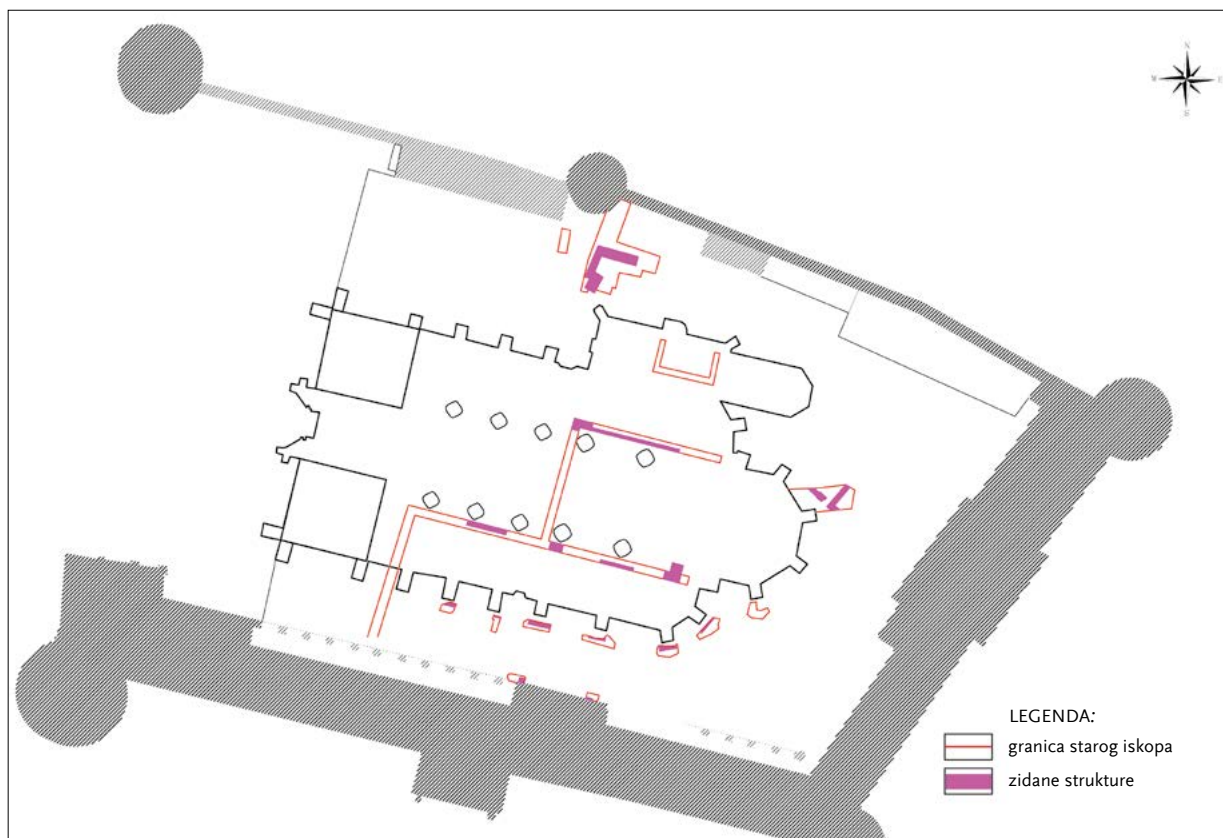
S obzirom na kompleksnu situaciju koja podrazumijeva brojne faze gradnje, postojanje groblja i očekivane različite druge intervencije koje su ostavile traga u arheološkim slojevima, što je uobičajeno na arheološkim nalazištima u gradskim sredinama, za dobivanje cjelovite slike potrebna su arheološka istraživanja na većoj površini. Istraživanja unutar katedrale mogla bi rezultirati definiranjem potpunog tlocrta „predtatarske katedrale“, odnosno crkve čiji su temelji djelomično istraženi s vanjske strane južnog zida starijeg dijela katedrale. Također

je još otvoreno pitanje prve katedrale – je li nakon osnivanja biskupije neka postojeća crkva proglašena katedralom ili je podignuta nova? Unutar katedrale treba očekivati i ostatke temelja zidova Timotejeve katedrale, čime bi se konačno definirao njezin originalni tlocrt i utvrdio odnos sa starijom građevinom kojoj pripadaju temelji masivnih kontrafora u južnom zidu. U ovom tekstu donosi se pregled dosadašnjih arheoloških radova unutar katedrale, kao i pokušaj sagledavanja šireg prostora Kaptola u svrhu boljeg tumačenja i planiranja budućih arheoloških istraživanja.

Arheološka istraživanja 1956. godine

Prva arheološka istraživanja na prostoru neposredno uz katedralu provedena su 1956. godine,¹ kad je istraženo devet soni („iskopi I – IX“) na prostoru između kapele

¹ Voditeljica istraživanja bila je Ana Deanović.

1. Skica svih do sada učinjenih arheoloških sondi u katedrali i oko nje (izrada: M. Krmpotić, 2023.)

Drawing of all archaeological probes carried out so far in and around the cathedral (M. Krmpotić, 2023)

sv. Stjepana i južnog zida katedrale, od kojih sedam uz kontrafore katedrale („iskopi I – VII“) i dvije uz sjeverni zid kapele („iskopi VIII – IX“) (sl. 1 i 2). Uz te sonde, spominju se i iskopi između kapele i katedrale do relativne dubine od dva metra, u kojima nisu evidentirani nepokretni arheološki nalazi, nego samo veće količine građevinske šute.² Istraživanja su uslijedila nakon otkrića dijela starijeg zida s dva vjerojatno ranogotička kontrafora ugrađena u sjeverni dio zapadnog i istočnog zida kapele sv. Stjepana, a u istim je istraživanjima pronađen i mali predromanički kapitel uzidan kao spolija u sjeverni zid kapele.³ Kontrafori su izgrađeni od klesanaca šupljikavog vapnenca sa Zagrebačke gore te međusobno povezani temeljima na kojima leži sjeverni zid kapele, znatno dubljima i drugačije strukture od temelja njezinih ostalih zidova. U arheološkim sondama 1956. godine istraženi su temelji tih kontrafora, pri čemu su uz temelje zapadnog (u „iskopu VIII“) nađeni i ostaci zida smjera zapad – istok koji bi mogao biti istovremen kontraforima.⁴ U sondama uz kapelu pronađeni su i ostaci temelja kapeli istovremenih, manjih i pliće temeljenih kontrafora, kao i temelji lukova

koji su podupirali kontrafore na južnom zidu katedrale, a bili su srušeni u Bolléovoj obnovi.⁵

U sondama uz kontrafore starijeg dijela lađe (Timotejeve katedrale) evidentirani su stariji temelji izgrađeni od „širokog pločastog kamenja“. Ostaci starijih temelja ispod istočnog kontrafora južne apside građeni su od grubo obrađenog kamenja, širi su i drugačijeg načina gradnje od ostalih temelja starijih kontrafora nađenih uz južni zid lađe Timotejeve katedrale. Unutar te sonde pronađena su i dva kosturna groba, ukopana u sloj sterilne ilovače, na relativnoj dubini od 1,67 m. Pokojnici su ležali paralelno s temeljima, orijentirani u smjeru sjeveroistok – jugozapad, ruku položenih uz tijelo.⁷ U dostupnoj dokumentaciji ne spominju se nikakvi nalazi iz grobova pa se može pretpostaviti da su pokojnici pokopani bez grobnih priloga ili drugih dijelova odjeće ili opreme izrađenih od trajnih materijala.

Arheološka istraživanja provedena 1956. godine, premda mala opsegom, omogućila su definiranje elemenata starije građevine. Temelji njezinih kontrafora ustanovljeni su u sondama uz sjeverni zid kapele sv. Stjepana te

2 DEANOVIĆ, 1963, 13–32.

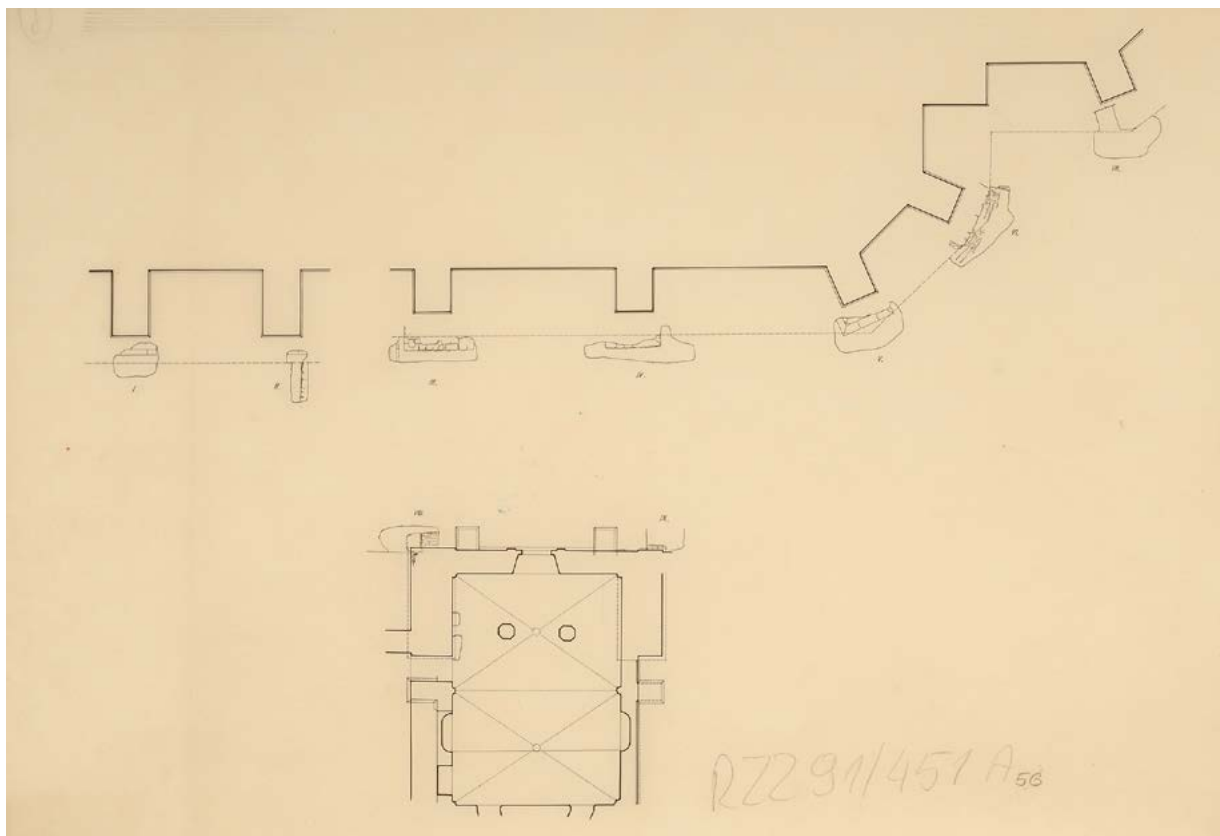
3 DEANOVIĆ, 1960, 67–72, ilustracija 19.

4 DEANOVIĆ, 1963, 17.

5 DEANOVIĆ, 1963, 16–17.

6 DEANOVIĆ, 1963, 17–19.

7 DEANOVIĆ, 1963, 20, 25.

2. Nacrt arheoloških sondi istraženih 1956. godine (MKM, RZZ91/451A56)
Drawing of archaeological probes explored in 1956 (MKM, RZZ91/451A56)

u sondama postavljenima uz južni zid Timotejeve katedrale. Iz uzdužnog presjeka (zapad – istok) struktura istraženih u sondama uz južni zid katedrale primjetno je da su strukture starijih kontrafora u „iskopima III – V“ ostale sačuvane otprilike do iste visine, tj. javljaju se na relativnoj dubini od oko 0,8 m ispod površine. Na istoj razini u „iskopu V“ završavaju temelji te počinje gradnja klesancima s okapnicom na dnu,⁸ što može upućivati na razinu poda starije građevine. Nacrtna dokumentacija iz istraživanja⁹ pokazuje da se spomenuti temelji pojavljuju ispod sloja ilovače pomiješane s pepelom, koji se javlja isključivo uz Timotejev dio katedrale, a uz južnu je apsidu probijen gradnjom temelja nađenih u „iskopu VI“. Stratigrafska situacija u „iskopu VI“, uz južnu apsidu katedrale, pokazuje da su temelji nađeni ispod postojećeg kontrafora mlađi od onih uz Timotejev dio lađe, a stariji od postojećeg kontrafora. Također su jedino tim istraživanjima zabilježeni grobni ukopi.

Nadzor zemljanih radova unutar katedrale 1981. godine

U ljeto 1981. godine provedeni su radovi zemljanog iskopa radi uvođenja centralnog grijanja na prostoru katedrale.¹⁰ Iskop u obliku rovova širine između 0,8 i 1 m i relativne dubine do 0,8 m proveden je s vanjske strane pilona u južnoj i sjevernoj lađi te u glavnoj lađi kod spoja istočnog, bazilikalnog sklopa sa zapadnim, dvoranskim sklopom katedrale (sl. 1 i 3).¹¹ Deset godina prije, 1971. godine, bio je proveden i iskop na prostoru sakristije, gdje je na relativnoj dubini od 0,4 m pronađen stariji pod od kamenih ploča kvadratnog tlocrta, dimenzija između 60 i 80 cm i žućkasto-bijele boje.¹² U iskopima rovova za polaganje cijevi za centralno grijanje pronađeni su ostaci zidanih struktura koji se prema materijalu i načinu gradnje mogu svrstati u tri tipa: temelji građeni od klesanog kamenja, temelji građeni od lomljenog vapnenca s vapnenim vezivom te ostaci ožbukanog i oslikanog zida. Temelji zidova izgrađeni od klesanog kamenja evidentirani su duž pilona u južnoj (br. 1 i 8 na sl. 3) i sjevernoj lađi (br. 7 na sl. 3). Kod polupilona na spoju svetišta s južnom apsidom evidentiran je jugoistočni ugao pretpostavljene građevine (br.

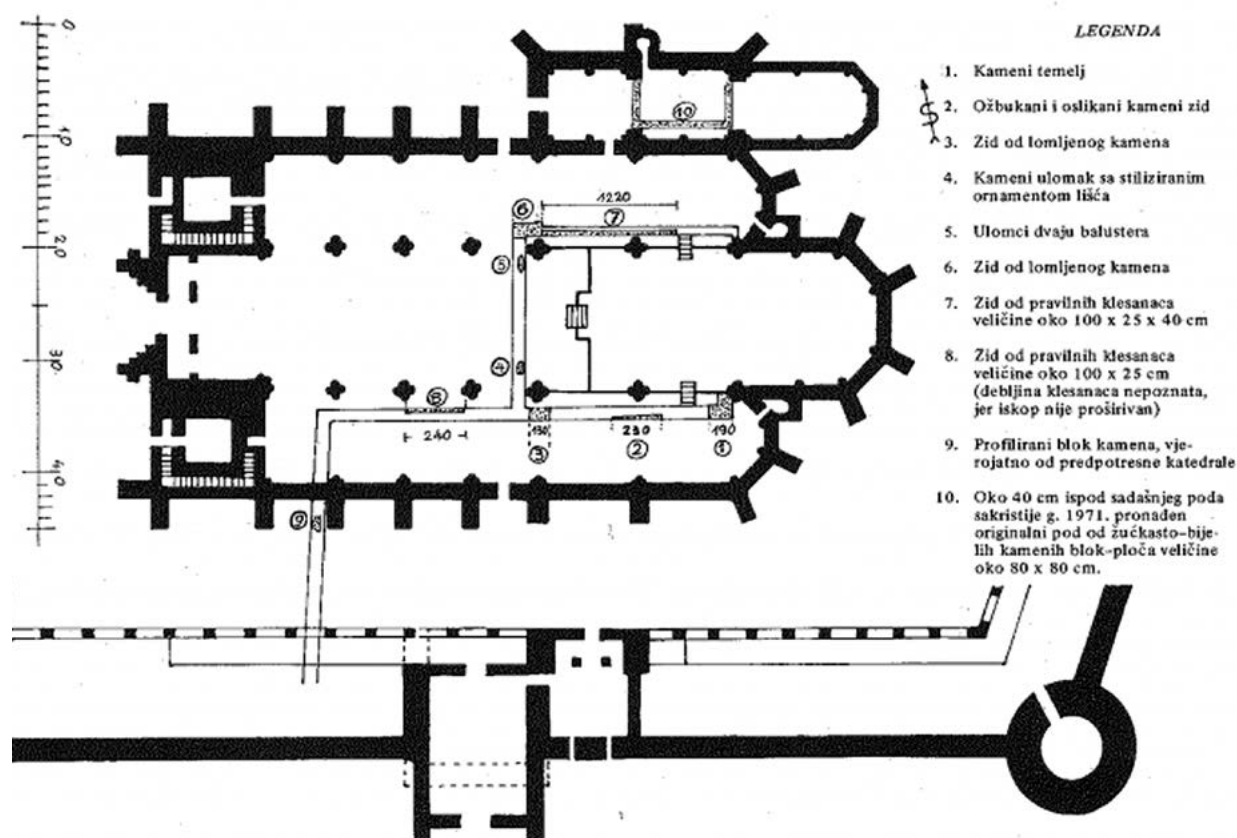
⁸ DEANOVIĆ, 1963, 18–19.

⁹ Nacrtna dokumentacija: Planoteka IPU u Zagrebu, Zagrebačka katedrala i Arhiv Deanović, Inv. br. 2617/1957; Dokumentacija MKM RH, Katedralni sklop, Kapela sv. Stjepana, Ana Deanović.

¹⁰ Nadzor iskopa proveo je Antun Ivandija.

¹¹ IVANDIJA, 1981, 1–4, sl. 1; KOZG, ŠAVORA, IVEKOVIĆ, 1981.

¹² IVANDIJA, 1981, 2, 4, sl. 1.

3. Tlocrt katedrale s ucrtanim iskopom za potrebe uvođenja centralnog grijanja i nalazima iz 1981. godine (izvor: IVANDIJA, 1981, 2, sl. 1)
Floor plan of the cathedral showing the area excavated for central heating and findings of 1981 (from: IVANDIJA, 1981, 2, Fig. 1)

1 na **sl. 3**), dok je u zapadnom sklopu katedrale otkopan dio zida dužine 2,4 m (br. 8 na **sl. 3**). Dio zida građenog od klesanaca otvoren je u sjevernoj lađi u dužini od 12,2 m s obrađenim završetkom kod današnjeg stubišta prema svetištu (br. 7 na **sl. 3**). Za gradnju opisanih struktura upotrijebljen je vrlo tvrd kamen, guste strukture i svijetle boje. Nije zabilježeno da je ijedan od zidova današnje katedrale građen od takvoga kamena; Antun Ivandija pretpostavlja da je riječ o ostacima neke druge, starije građevine.¹³ Drugom tipu struktura pripadaju temelji izgrađeni od lomljenog vapnenca s vapnenim vezivom. Na takav su način zidani temelji širine 1,3 m i smjera sjever – jug, pronađeni na prijelazu istočnog u zapadni sklop u južnoj (br. 3 na **sl. 3**) i sjevernoj lađi (br. 6 na **sl. 3**). Premda ti zidovi leže otprilike u liniji sa zapadnim zidom sakristije i zapadnim zidom kapele sv. Stjepana, struktura im se razlikuje od one zidova sakristije i kapele, pa Antun Ivandija pretpostavlja da se radi o temelju zida koji je podržavao emporu, a u teoriji je mogao biti na mjestu starijeg zida katedrale.¹⁴ Trećem tipu struktura pripada ostatak zida smjera zapad – istok, dužine oko 2,3

m, ožbukani i oslikani tamnim (crnim) prugama na bijeloj podlozi (br. 2 na **sl. 3**).¹⁵

Osim zidanih struktura, pri iskopu je nađeno i nekoliko kamenih arhitektonskih ulomaka. U glavnoj lađi pronađeni su ulomak ugaone kamene ploče ukrašene stiliziranim biljnim motivima (br. 4 na **sl. 3**) i dva oštećena balustera kamene ograde (br. 5 na **sl. 3**), dok je u iskopu s vanjske strane južnog zida katedrale evidentiran profilirani kamen (br. 9 na **sl. 3**). Antun Ivandija pretpostavlja da bi ulomak ugaone ploče mogao biti dio arhitrava oltarnog retabla, a s obzirom na materijal izrade pojedinih oltara te preseljenje oltara sv. Jeronima, vjeruje da je pripadao oltaru sv. Kuzme i Damjana ili drugom oltaru sv. Jeronima.¹⁶ Balusteri kamene ograde izrađeni su od grubozrnatog pješčenjaka žućkaste boje, od kakvoga su napravljeni i arhitektonski dijelovi starog Vinkovićeve portala katedrale. Vjerojatno su pripadali korskoj pregradi koja se protezala na spoju istočnog, bazilikalnog i zapadnog, dvoranskog sklopa. Na sebi imaju tragove žute boje kojom je u 18. stoljeću bila obojena unutrašnjost katedrale te se pretpostavlja da su srušeni pri uklanjanju

¹³ IVANDIJA, 1981, 1–4, 10–11, sl. 1.

¹⁴ IVANDIJA, 1981, 1–3, 8–9, sl. 1.

¹⁵ IVANDIJA, 1981, 1–2, sl. 1.

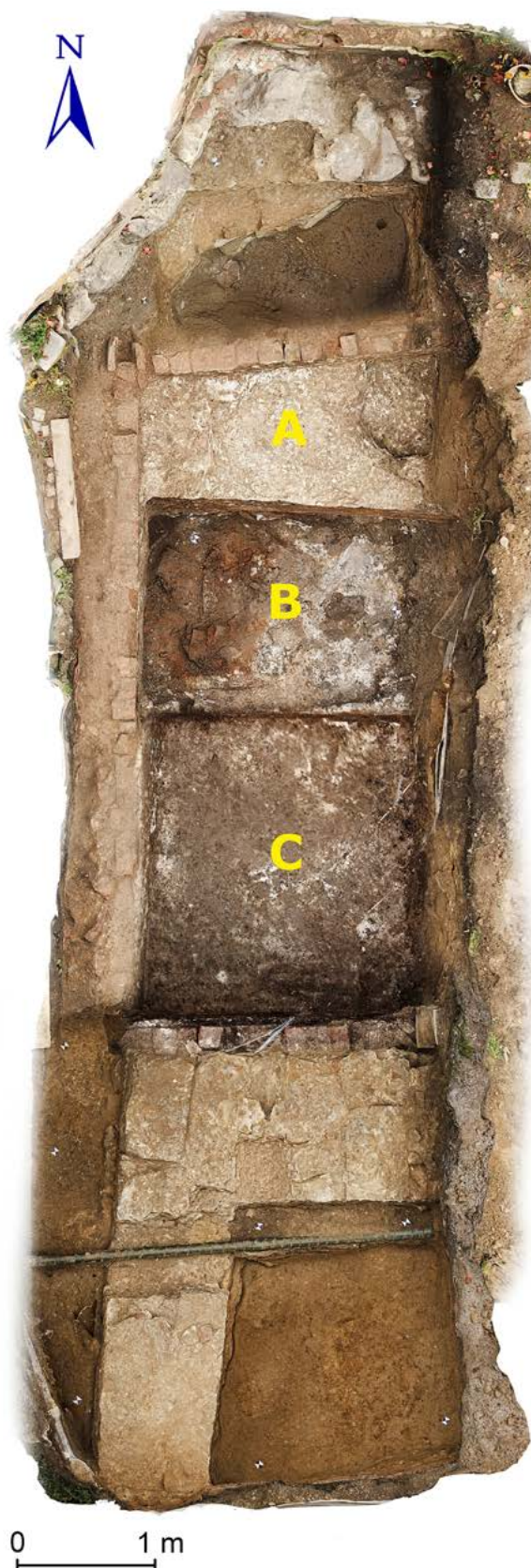
¹⁶ IVANDIJA, 1981, 1–2, 4–6, sl. 1, sl. 4.

srednjeg dijela pregrade prema nalogu biskupa Vrhovca, oko 1800. godine.¹⁷ Za ulomak arhitektonske profilacije od sivog šupljikavog vapnenca nađen izvan katedrale uz njezin južni zid, Antun Ivandija navodi da moguće potječe s katedrale prije potresa ili je riječ o neupotrijebljenom elementu iz Bolléove obnove.¹⁸

Prema načinu i materijalu zidanja, strukture pronađene u iskopu za potrebe uvođenja centralnog grijanja unutar katedrale pripadale bi najmanje trima fazama ili objektima. Međutim, s obzirom na izuzetno malu površinu iskopa, na sadašnjem stanju istraženosti i prema sačuvanoj dokumentaciji, te strukture nije moguće pouzdano interpretirati niti povezati s ostacima starije, vjerojatno ranogotičke građevine, ustanovljenima u istraživanjima Ane Deanović. Temelji spomenute građevine uz južni zid katedrale pojavljuju se na relativnoj dubini od oko 0,8 m, što je oko 1,25 m ispod poda katedrale (izdignutog za 0,44 m u odnosu na prostor južno od nje). Prema postojećim podacima, može se pretpostaviti da se otprilike na toj visini nalazio pod spomenute građevine čiji je nadzemni dio, sudeći prema nalazima u „iskopu V“ iz 1956. godine, bio izgrađen od klesanaca. Kako je iskop za centralno grijanje bio proveden do dubine od 0,8 m ispod poda katedrale, što znači gotovo 0,5 m više od očekivane hodne razine iz vremena starije građevine, nije vjerojatno da se ostaci temelja pronađeni u lađama mogu povezati s tom ranogotičkom gradnjom.

Arheološka istraživanja od 2016. do 2018. godine

Na inicijativu Prvostolnog kaptola zagrebačkog, Muzej grada Zagreba proveo je od 2016. do 2018. godine arheološka istraživanja na prostoru sjeverno od katedrale (sl. 1).¹⁹ Sonda 1 postavljena je 2016. godine na potezu od kule ‘puškarnice’ i bedema prema sakristiji, u dimenzijama 10 x 3 m. Sjeverni rub sonde činili su temelji kule i bedema te je primijećeno da su u istraženom dijelu temelji kule zidani kvalitetnije od temelja bedema, što upućuje na vjerojatno angažiranje stranih majstora za zidanje kule.²⁰ U sondi su pronađeni ostaci zidane vapnenice popločene opekom i podijeljene drvenim pregradama u tri dijela, u omjerima 1 : 1 : 2 (sl. 4). U sjevernom je dijelu ostalo sačuvano gašeno vapno, dok su druga dva bila zapunjena šutom. Pokretni arheološki nalazi evidentirani u zapuni vapnenice upućuju na to da je korištena tijekom Bolléove obnove katedrale nakon potresa 1880. godine. Među nalazima iz zapune ističe se ulomak kamene skulpture muškarca, od koje je sačuvan dio torza (sl. 5). Pretpostavlja

17 IVANDIJA, 1981, 1–3, 5–7, sl. 1, sl. 5.

18 IVANDIJA, 1981, 2, 4–6, sl. 1, sl. 6.

19 Voditelj istraživanja bio je Boris Mašić, muzejski savjetnik – arheolog.

20 U vrijeme gradnje spomenute kule, 1518./1519. godine, spominje se angažman majstora Petra Nijemca. DOBRONIĆ, 1988, 16, 17.

4. Ostaci vapnenice u sondi 1, arheološka istraživanja 2016. godine (sekundarna dokumentacija MGZ-a: MGZ-SZ-54, sl. 35, snimka: B. Bošković, 2016.)

Remains of limestone in probe 1, archaeological excavations in 2016 (MGZ secondary documentation: MGZ-SZ-54, fig. 35, B. Bošković, 2016)

se da skulptura potječe iz vremena oko 1643. godine, kad je biskup Benedikt Vinković od klesara Kozme Müllera iz Krškog naručio izradu portala, zamijenjenog novim u Bolléovoj obnovi katedrale.²¹ Uklanjanjem južnog dijela vapnenice otkriven je sjeverozapadni ugao temelja građevine izrađen od kamenih klesanaca, spolija profiliranih arhitektonskih elemenata te sitnog lomljenog kamena. Širina temelja od 0,9 do 1,1 m te njihova dubina od 1,3 m sugeriraju da se radi o ostacima objekta znatne visine. Kako bi se objekt potpuno tlocrtno definirao, 2017. godine sonda je proširena prema istoku i jugu. Tlocrtna dispozicija otkrivenih zidanih struktura ostavila je otvorenim pitanje svrhe i namjene te gradnje. O vremenu gradnje, podatke pružaju u temelje ugrađene spolije profiliranih arhitektonskih elemenata, među kojima je i kapitel samostojećeg stupa (sl. 6). Kapitel je vrlo sličan primjerku iz same katedrale, pripisanom radionici iz kruga Petra Parlera te datiranom oko 1400. godine.²² Dio sonde južno od sjevernog zida istražen je do arheološki sterilnog sloja – zdravice. Neposredno iznad zdravice nalazio se sloj vapnene žbuke čija visina odgovara onoj ostataka podnice nađene u kutu koji zatvaraju sjeverni i zapadni zid pa se može pretpostaviti da je riječ o ostacima poda koji je postavljen na sterilnoj zemlji. Na sterilnoj su zemlji također pronađeni ostaci ognjišta iz prapovijesnog razdoblja (sl. 7).

Sonda 2 postavljena je 2017. godine oko tri metra zapadno od sonde 1 u dimenzijama 3,5 x 1 m. Iskopom je utvrđeno da se na tom dijelu nalazi više od dva metra dubok jednolični kulturni sloj zemlje s malo opeke i kamena.

Iste je godine otvorena sonda 3 uz svetište katedrale između sjevernog i sjeveroistočnog kontrafora. Postavljena je u dužini od devet metara od svetišta prema istoku te u širini od tri metra, a poslije je u zapadnom dijelu proširena prema sjeveru do najveće širine od sedam metara. Neposredno ispod recentne hodne površine nađena je prva temeljna stopa apsida te od opeke zidan sustav odvodnje iz 19. stoljeća, građen kao nadsvodeni kanal koji se veže na zidanu četvrtastu akumulaciju. Iskopom unutar zidane akumulacije evidentirana su još tri proširenja temelja apsida. U proširenju sonde prema sjeveru, ispod recentnih infrastrukturnih instalacija ustanovljeni su ostaci prapovijesnog, vjerojatno eneolitičkog, kulturnog sloja sa zapečenom zemljom i, djelomično ukopani u zdravicu, negativni zidova građenih od opeke. Za zidanje je upotrijebljena kvalitetna opeka, ujednačenih dimenzija i karakteristika, proizvedena vjerojatno u jednom mahu i u jednoj radionici. Evidentirani su temelji zida smjera sjeverozapad – jugoistok te jugozapadni kut nekog objekta.

Prema tlocrtnoj dispoziciji otkriveni ostaci temelja nisu u korelaciji s postojećim zidovima katedrale. Istraženi dio unutrašnjosti objekta bio je zapunjen šutom, dok su temelji bili ukopani u zdravicu, što upućuje na podrumsku prostoriju.

U radovima uz katedralu 2017. godine, pri iskupu za polaganje plinske instalacije, pronađena je i kositrena ploča s lijesa biskupa Aleksandra Alagovića (30. 12. 1760. – 18. 3. 1837.) (sl. 8), te je pohranjena u Muzeju grada Zagreba.²³

Terenski uvidaji 2020. godine

Tijekom radova na sanaciji posljedica potresa koji je zadesio Zagreb 22. ožujka 2020. godine, djelatnici Muzeja grada Zagreba proveli su nekoliko uvidaja. Terenski uvidaji provedeni su u travnju 2020. godine, na poziv Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Pri deniveliranju hodne plohe u apsidalnom dijelu katedrale, u sloju građevinske šute i morta kojim je nakon potresa 1880. godine bio izdignut pod apside, pronađena su četiri ulomka nadgrobne ploče Luke Baratina (sl. 9), zagrebačkoga biskupa od 1500. do 1510. godine. Nadgrobna ploča biskupa Luke Baratina bila je uklonjena pri postavljanju novoga mramornog poda u svetištu 1703. godine, kad je razbijena i upotrijebljena u novom podu.²⁴ Do ovoga nalaza bila su poznata tri ulomka ploče, danas pohranjena u Hrvatskom povijesnom muzeju.²⁵ Nadgrobna ploča biskupa Baratina ponajbolji je renesansni kiparski rad na području kontinentalne Hrvatske, a prema posljednjim istraživanjima izrađena je od kamena iz Gersche, kamenoloma u blizini Ostrogona, te je vjerojatno djelo majstora Johannes Fiorenтинusa.²⁶

Ostali arheološki nalazi s Kaptola

U blizini katedrale, na području zagrebačkog Kaptola, evidentirani su arheološki nalazi koji nisu neposredno vezani uz katedralu, ali upućuju na način korištenja šireg prostora u određenim razdobljima (sl. 10). U rušenju Bakačeve kule na prostoru ispred katedrale, u Arheološki muzej u Zagrebu dospjeli su primjerci ranosrednjovjekovnog nakita bez točnih okolnosti nalaza. Svaka od četiri pronađene naušnice pripada drugom tipu: jedna je lijevana sa zvjezdolikim privjeskom, jedna predstavlja karičicu sa spiralnim završetkom, jedna karičicu s lančanim privjescima, a jedna je lijevana grozdolikog tipa.²⁷ Prema tipološkim analogijama, pronađeni primjerci mogu se datirati

21 KORADE, 1995, 323.

22 VALENTIĆ, PRISTER, 2002, 19, kat. 3.

23 MGZ-67319.

24 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1856, 23; BRUNŠMID, 1912, 183–184.

25 HPM-PMH 6732.

26 PELC 2006; PELC 2021.

27 VINSKI, 1952, 30, 51, sl. 8–11; VINSKI, 1960, 54–55, T. 17: 50–53; DEMO, 2007, 23–24, sl. 23, 24.

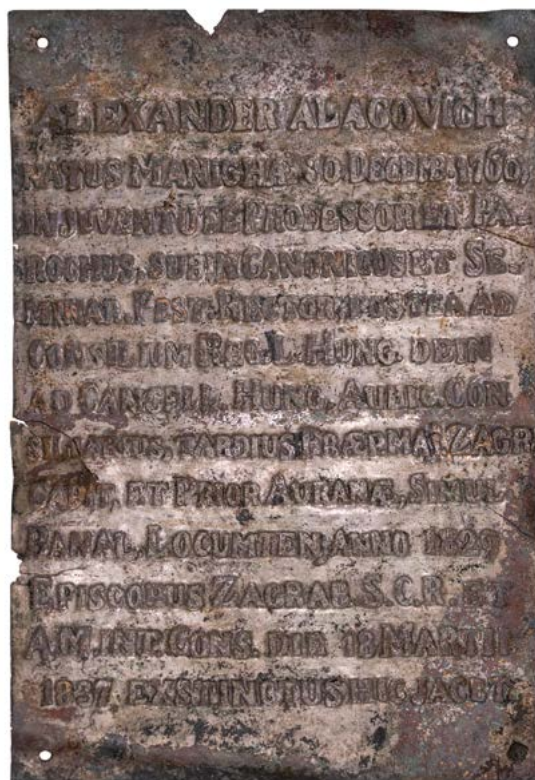
5. Ulomak kamene skulpture iz zapune vapnenice u sondi 1, arheološka istraživanja 2016. godine (sekundarna dokumentacija MGZ-a: MGZ-IMD-2, snimka: B. Bošković, 2017.)
Fragment of a stone sculpture from the limestone fill in probe 1, archaeological excavations in 2016 (MGZ secondary documentation: MGZ-IMD-2, B. Bošković, 2017)

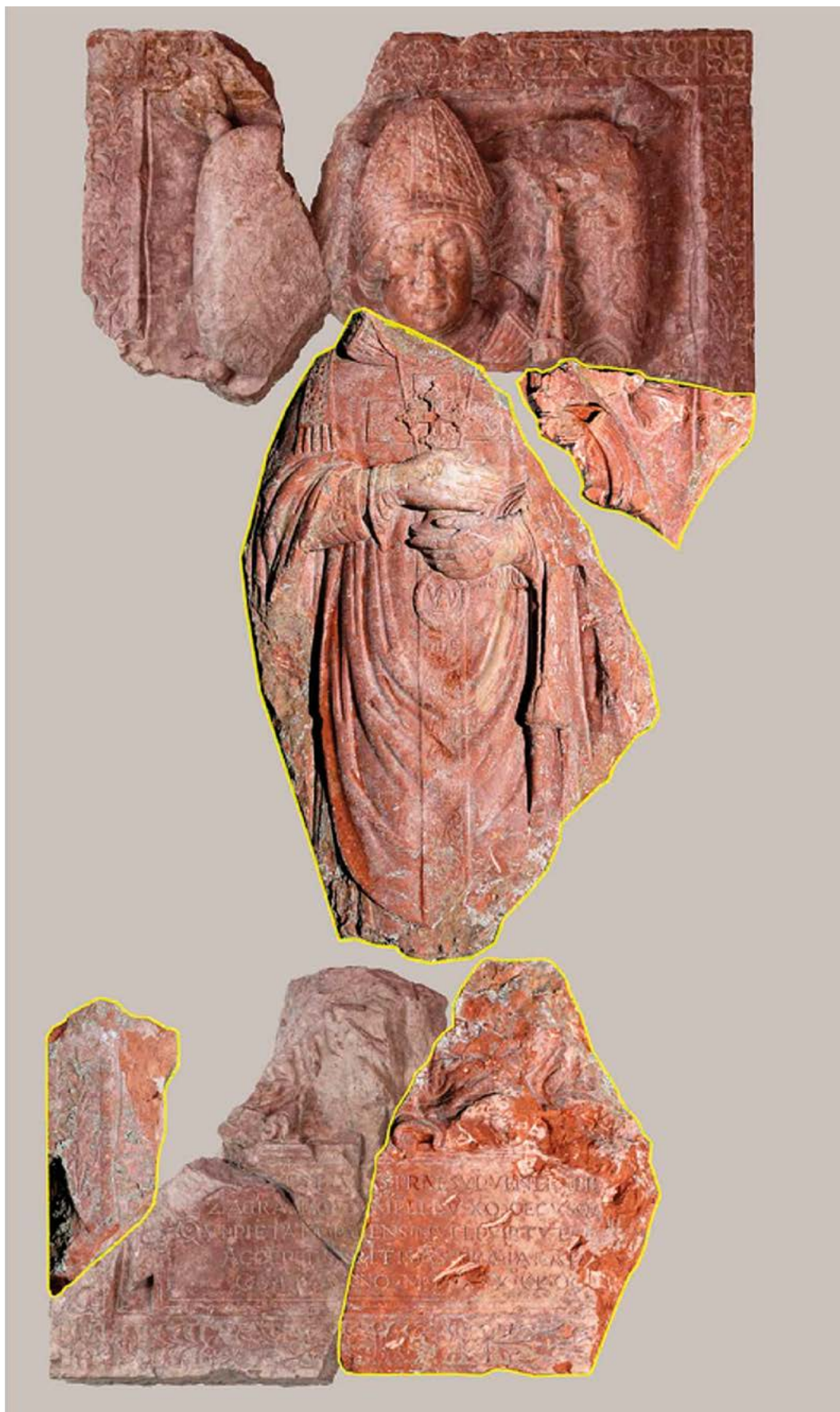
7. Ostaci prapovijesnog ognjišta sjeverno uz katedralu, arheološka istraživanja 2017. godine (sekundarna dokumentacija MGZ-a: MGZ-F-13289, snimka: B. Bošković, 2017.)
Remains of a prehistoric hearth north of the cathedral, archaeological excavations in 2017 (MGZ secondary documentation: MGZ-F-13289, B. Bošković, 2017)

6. Kapitel stupa uzidan kao spolija u temelje objekta u sondi 1, arheološka istraživanja 2017. godine (sekundarna dokumentacija MGZ-a: MGZ-SZ-49, sl. 25, snimka: B. Bošković, 2017.)
Column capital built as spolia into the foundations of the building in probe 1, archaeological excavations in 2017 (MGZ secondary documentation: MGZ-SZ-49, Fig. 25, B. Bošković, 2017)

8. Kositrena ploča s lijesa biskupa Aleksandra Alagovića (sekundarna dokumentacija MGZ-a: MGZ-KRP-139, 7, snimka: D. Doračić, 2023.)
Tin plate from the coffin of Bishop Aleksandar Alagović (MGZ secondary documentation: MGZ-KRP-139, p. 7, D. Doračić, 2023)

9. Dijelovi nadgrobne ploče Luke Baratina s označenim ulomcima pronađenima 2020. godine (sekundarna dokumentacija MGZ-a: MGZ-SZ-78, sl. 8, snimka: B. Bošković, 2020.)

Parts of the tombstone of Luka Baratin with fragments found in 2020 (MGZ secondary documentation: MGZ-SZ-78, Fig. 8, B. Bošković, 2020)

10. Položaji arheoloških nalaza oko katedrale: 1. ispred katedrale / Bakačeva kula; 2. Kaptol 29a; 3. Gamula; 4. Kaptol 8; 5. Kaptol 28; 6. Opatovina / ispred crkve sv. Franje (podloga: Geoportal DGU; izrada: M. Krmpotić, 2023.)
Locations of archaeological finds around the cathedral: 1. in front of the cathedral / Bakač Tower; 2. Kaptol 29a; 3. Gamula; 4. Kaptol 8; 5. Kaptol 28; 6. Opatovina / in front of the church of St Francis (background: Geoportal DGU; made by: M. Krmpotić, 2023)

od sredine 8. do kraja 10., odnosno početka 11. stoljeća.²⁸ Kako je pri niveliranju trga ispred katedrale 1935. godine pronađen velik broj ljudskih kostiju, postoji mogućnost da se radi upravo o ostacima ranosrednjovjekovnog groblja s kojega potječu i spomenute naušnice.²⁹ Na prostoru ispred katedrale zemljani su radovi ponovno provedeni kad su se postavljale električne instalacije 1968. godine. Iskopan je rov koji se protezao preko temelja Bakačeve kule prema sjevernoj kaptolskoj kuli u dužini od 21,5 m. Pri iskopu je ponovno pronađena velika količina dislociranih ljudskih kostiju.³⁰ Spomenute kosti mogle bi biti vezane i uz groblje oko župne crkve sv. Emerika koja se nalazila ispred katedrale, a srušena je u vrijeme gradnje utvrde oko nje 1513. godine prema zahtjevu biskupa Luke Baratina.³¹ U

iskopu za postavljanje električnog voda, uz temelje Bakačeve kule (građene od grubo obrađenog tesanog kamenja) pronađeni su i temelji zida smjera zapad – istok, građeni od opeke. Također se spominju nalazi životinjskih kostiju, željeznih čavala, ulomaka crkvenih prozora i keramike, koji pripadaju „mladoj građevnoj fazi na Kaptolu“.³²

S vanjske strane sjevernog bedema katedrale, u dvorištu Kaptol 29a (br. 2 na **sl. 10**), 2004. godine provedena su manja arheološka istraživanja u kojima je otvorena sonda dimenzija 9 x 5 m.³³ U južnom profilu sonde otkriveni su temelji bedema izgrađeni od nepravilnog i grubo klesanog kamenja pomiješanog s opekama, a primijećene su i kamene spolije.

Položaj Gamula (br. 3 na **sl. 10**), probno istražen 1951. godine, smješten je iza jugoistočnog krila nadbiskupske palače, danas u parku Ribnjak. Radi se o humku visine od oko tri metra istraženom probnom sondom dužine 12,6

28 DEMO, 2007, 23–24.

29 VINSKI, 1952, 51. Groblje ispred katedrale sigurno je postojalo, ali je vjerojatno pripadalo crkvi sv. Mirka koja je stajala ispred zidina koje su okruživale katedralu. FILIPEC, 2015, 331, bilj. 894.

30 KOZG, Kaptol (Kaptol 30, ispred katedrale), Radovi na dokumentaciji prilikom kopanja rova radi postavljanja električnog voda, ZG-360.

31 DOBRONIĆ, 1991, 209–211.

32 KOZG, Kaptol (Kaptol 30, ispred katedrale), Radovi na dokumentaciji prilikom kopanja rova radi postavljanja električnog voda, ZG-360.

33 Istraživanja je proveo Muzej grada Zagreba, a voditelj istraživanja bio je Boris Mašić, muzejski savjetnik – arheolog.

m i širine 1,5 m na sjeverozapadnom dijelu. U sondi su pronađeni ostaci obrambene strukture koja se sastojala od dva reda drvenih palisada i središnjeg zida na koji su se naslanjali vodoravni i kosi drveni potpornji okomitih balvana. Ostaci obrambene fortifikacije pružaju se u smjeru prema istočnoj kuli utvrde oko katedrale te se mogu usporediti s najstarijim prikazom zagrebačkog Kaptola, vjerojatno iz 1528. godine, na kojem je na jugoistočnom dijelu prikazana palisada kao dodatna vanjska fortifikacija oko katedrale koja se proteže između istočne i južne kule (sl. 11). Pokretni arheološki nalazi evidentirani u slojevima šute koji su prekrivali ostatke obrambene strukture svjedoče da u 17. stoljeću ta fortifikacija više nije postojala.³⁴

U dvorištu kurije na Kaptolu 8 (br. 4 na sl. 10) 2001. godine provedena su zaštitna arheološka istraživanja vezano uz gradnju svećeničkog mirovnog doma.³⁵ U sjevernom dijelu dvorišta kurije (sonda 1) evidentirane su u zdravicu ukopane jame i prokopi iz 14. stoljeća i duboko ukopani objekt iz 17. – 18. stoljeća. U zapadnom dijelu dvorišta (sonda 3) pronađeni su slojevi bogati arheološkim materijalom, ponajviše keramičkim. Ispod humusa javlja se sloj iz 18. – 19. stoljeća, koji leži na sloju iz 14. – 15. stoljeća. Iz 14. stoljeća potječe i objekt temeljen na oblucima te u jednoj fazi prepravljan sekundarno upotrijebljenim opekama. U središnjem dijelu dvorišta (sonda 2) pronađene su rupe od drvenih stupova i otpadna jama. Većinu pokretnih arheoloških nalaza prikupljenih u dvorištu Kaptola 8 čine ulomci pećnjaka i keramičkog posuđa, a većina materijala može se datirati u razdoblje od 13. do 15. stoljeća.

Arheološka istraživanja provedena u dvorištu Kaptola 28 (br. 5 na sl. 10) tijekom 2016. godine obuhvatila su istraživanje dviju sondi u sjeverozapadnom i jugozapadnom dijelu dvorišta.³⁶ U sjeverozapadnom dijelu istražen je dio radioničkog kompleksa iz 16. i 17. stoljeća. U jugozapadnom dijelu dvorišta Kaptola 28 definirani su zidovi horizonta gradnje kurije iz 16. ili 17. stoljeća. Na prostoru između zidova evidentirani su manji i veći ukopani objekti iz kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja, među kojima su i rupe od stupova. Uz ostale pokretne nalaze, u tom su dijelu dvorišta pronađeni i malobrojni ulomci ranosrednjovjekovnih keramičkih posuda porozne fakture, ukrašeni češljastim snopovima ili snopovima pojedinačno izvedenih valovnica koji datiraju iz 8. – 9. stoljeća te potvrđuju ranosrednjovjekovni horizont naseljavanja na Kaptolu prije osnutka biskupije.

Zaštitna arheološka istraživanja na Opatovini (br. 6 na sl. 10) provedena su 2002. godine, nakon što su prilikom arheološkog nadzora radova rekonstrukcije kanala i vodoopskrbnog cjevovoda bili uočeni ostaci ljudskih kostura. Istraživanja je proveo Arheološki muzej u Zagrebu na poziciji pred zapadnim ulazom u crkvu sv. Franje.³⁷ Istražene su tri sonde ukupne površine 82,5 m².³⁸ Najstarije nalaze na toj lokaciji čine ostaci ranosrednjovjekovnog naselja, znatno oštećeni ukopom kasnosrednjovjekovnoga groblja na istom položaju. Utvrđeno je postojanje stambenih poluzemunica s unutarnjim ognjištem obrubljenim kamenom. Na temelju nalaza ulomaka keramičkih posuda, izdvojene su dvije srednjovjekovne faze, od kojih je starija datirana u razdoblje između kasnog 8. i sredine 10. stoljeća, a mlađa pripisana razdoblju od druge polovice 10. ili ranog 11. do 13. stoljeća.³⁹ Povijesni i arhivski izvori svjedoče o tome da su se franjevci na Opatovinu doselili u prvoj polovici 13. stoljeća, dok je crkva podignuta vjerojatno u drugoj polovici istog stoljeća,⁴⁰ a svjetovno groblje oko nje razvilo se nekoliko desetljeća nakon njezine gradnje u 13. stoljeću. Kako se veći broj grobova nastavlja prema istoku, pod današnji zapadni zid crkve, očigledno je da je prva franjevačka crkva bila manjih dimenzija. Današnje gabarite franjevačka crkva je dobila produženjem lađe prema zapadu tijekom 17. stoljeća.⁴¹ Na istraženom dijelu pred zapadnim ulazom u crkvu grobovi iz prve polovice 14. stoljeća su rijetki. Najbrojniji su ukopi iz druge polovice 14. i 15. stoljeća, dok se početkom 16. stoljeća broj grobova smanjuje, a onda je, sredinom istoga stoljeća, pokapanje pokojnika na tom groblju potpuno prestalo.⁴²

S prostora Kaptola poznato je još nekoliko slučajnih nalaza, među kojima je najstariji nalaz polirane kamene sjekire s rupom za nasad, datirane u 4. tisućljeće pr. Kr., u razdoblje eneolitika.⁴³ Na Kaptolu su zabilježeni i nalazi iz antičkog razdoblja. Nadgrobni spomenik Akonije Silvije s kraja 1. ili početka 2. stoljeća izvađen je iz zida nadbiskupske gospodarske zgrade 1878. godine,⁴⁴ a kasnoantička opeka pronađena je ispod mramornog pločnika kapele sv. Stjepana. U ovom je kontekstu potrebno spomenuti i slučajne nalaze rimskog novca iz potoka Medveščaka.⁴⁵

37 Rezultati istraživanja objavljeni su u: DEMO, 2007.

38 DEMO, 2007, 12–20, sl. 11.

39 DEMO, 2007, 26–31, 47.

40 DEMO, 2007, 33.

41 DEMO, 2007, 34–35.

42 DEMO, 2007, 47.

43 VINSKI GASPARINI, 1981, 109, 111, sl. 1: 1; BAKARIĆ, 1994, 84, kat. jed. 30.

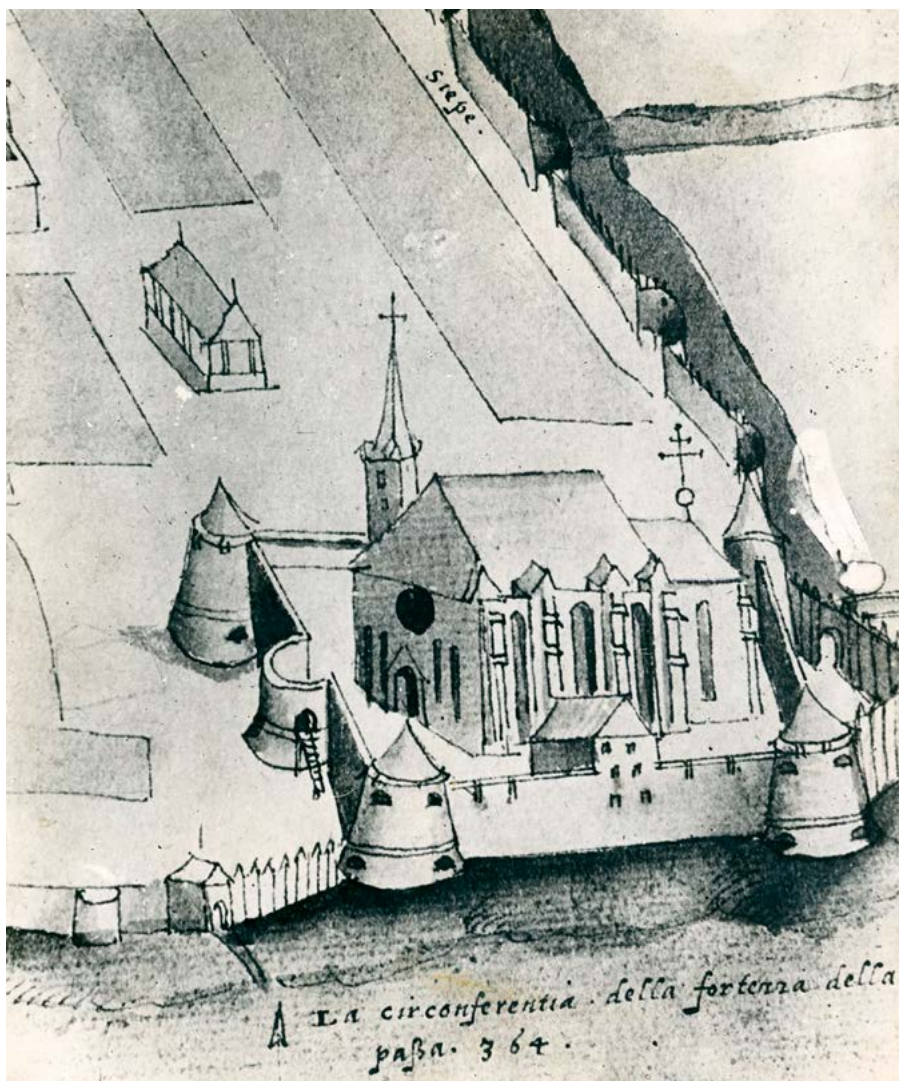
44 RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1994, 104, kat. jed. 148.

45 BRUNŠMID, 1900, 217; DUKAT, 1996, 65–68; DUKAT, MIRNIK, 2005, 139–142, 146–147.

34 VINSKI GASPARINI, 1958, 35–48, ilustracije 1–8.

35 Istraživanja je proveo Muzej grada Zagreba, a voditelj istraživanja bio je Boris Mašić, muzejski savjetnik – arheolog.

36 Istraživanja je proveo Muzej grada Zagreba, a voditelj istraživanja bio je Boris Mašić, muzejski savjetnik – arheolog.

11. Zagreb, katedrala s bedemima i kulama, prikaz vjerojatno iz 1528. godine (MKM RH, Fototeka kulturne baštine, inv. br. 914, br. neg. V-305)
Zagreb, cathedral with ramparts and towers, view probably from 1528 (MKM RH, Cultural-Heritage Photo Archive, inv. no. 914, neg. no. V-305)

U istom je potoku nađen i velik broj bakrenog, brončanog i srebrnog novca iz razdoblja od 15. do 19. stoljeća.⁴⁶

Zaključna razmatranja

Dosadašnji arheološki podaci o položaju na kojem je smještena katedrala i općenito području Kaptola izuzetno su oskudni, a zbog opsegom vrlo ograničenih istraživanja, njihove rezultate često je teško ili nemoguće interpretirati. Postojeći podaci upućuju na najranije naseljavanje toga prostora još u prapovijesti, vjerojatno u razdoblju eneolitika. Može se očekivati da su zbog intenzivnih kasnijih aktivnosti, ponajprije građevinskih, ti najstariji slojevi najvećim dijelom uništeni, posebice unutar i oko same katedrale. Pojedinačni nalazi iz razdoblja antike otvaraju mogućnost naseljavanja Kaptola i tijekom toga razdoblja.

No kako se u jednom slučaju radi o spoliji antičkoga nadgrobno spomenika, u drugom o jednoj antičkoj opeci te u trećem o slučajnim nalazima novca u potoku, moguće je da oni potječu i s nekog drugog položaja u blizini Kaptola. Sigurno je potvrđeno naseljavanje Kaptola u ranom srednjem vijeku prije osnutka biskupije, još od druge polovice 8. ili 9. stoljeća. Dva su prirodno zaštićena položaja u središtu današnjega grada Zagreba bila pogodna za naseljavanje u ranom srednjem vijeku. Jedan je Gradec, koji se nalazi na višem i strmom padinom bolje branjenom položaju nekadašnje prapovijesne gradine, a drugi je Kaptol, okružen močvarama i potocima.⁴⁷ Materijalni ostaci iz toga razdoblja ustanovljeni su na položaju Bakačeve kule, Kaptola 28 i Opatovine. S prostora ispred katedrale, na kojem se nalazila Bakačeva kula, potječu nalazi rano-srednjovjekovnog ženskog nakita datiranog od sredine 8.

46 BRUNŠMID, 1900, 217; DUKAT, 1996, 70; DUKAT, MIRNIK, 2005, 142–157.

47 FILIPEC, 2015, 208.

do prijelaza 10. u 11. stoljeće, koji upućuju na vjerojatan položaj groblja. Ostaci istovremenog naselja utvrđeni su dvjestotinjak metara sjeverozapadno, na Opatovini ispred franjevačke crkve, a pokretni arheološki nalazi iz 8. – 9. stoljeća nađeni su i na lokaciji Kaptol 28. Sudeći prema poznatim podacima, to je naselje živjelo kontinuirano i u razvijenom srednjem vijeku, kad u 13. stoljeću dolaze franjevci, osniva se samostan i gradi crkva uz koju se razvija svjetovno groblje. Ostaci naseljavanja iz te faze, kad se na području starijega naselja grade samostan i crkva te nastaje groblje, pronađeni su na lokaciji Kaptola 8, stotinjak metara južnije. Nasebinski slojevi na tom položaju upućuju na kontinuitet života do 15. stoljeća, istovremeno groblju na Opatovini. Najkasnije iz 16. stoljeća datiraju i ostaci vanjske obrambene konstrukcije oko katedrale otkriveni na Gamuli, koja u sljedećem stoljeću više nije bila u funkciji.

Na položaju katedrale na najstariju srednjovjekovnu gradnju upućuje nalaz kamenog kapitela uzidanog u temelje sjevernog zida kapele sv. Stjepana. Ana Deanović prema stilskim karakteristikama taj kapitel pripisuje predromanici i datira najkasnije u kraj 11. ili početak 12. stoljeća te ga povezuje s Ladislavovom crkvom.⁴⁸ Josip Stošić smatra da se taj kapitel može datirati i znatno prije,⁴⁹ dok ga Zorislav Horvat smješta u 12. stoljeće ili početak 13. stoljeća, što bi podrazumijevalo da ni temelji u koje je ugrađen ne mogu biti stariji od toga razdoblja.⁵⁰ Prema Ani Deanović, nakon osnutka biskupije najprije je bila sagrađena mala Ladislavova crkva koja bi zadovoljavala najnužnije potrebe, a u drugoj polovici 12. stoljeća „predtatarska katedrala“. Dodatni argument za tu tezu su kameni ulomci ugrađeni kao spolije u apsidi pobočne kapelice sv. Marije u katedrali.⁵¹ Tom najstarijem vremenu pripadao bi i ulomak menze nađen u zidu, na čije se kontrafore naslonila kapela sv. Stjepana.⁵²

Ostaci starijih kontrafora pronađeni u sjevernom zidu kapele sv. Stjepana te ispod istočnog dijela južnog zida katedrale dokazuju postojanje starije građevine. Na te se ostatke s južne strane naslonila kapela sv. Stjepana, dok su na sjevernom dijelu ti temelji iskorišteni za podizanje južnog zida Timotejeve katedrale. Navedeni temelji mogu se usporediti s prikazom katedrale na najstarijem pečatu zagrebačkoga Kaptola iz 1297. godine, na kojem se s južne strane katedrale nalazila prigradnja. Ana Deanović tu fazu opisuje kao „predtatarsku katedralu“ i pretpostavlja da se radilo o trobrodnoj troapsidalnoj crkvi, kakve su bile

uobičajene u 12. stoljeću u doba Arpadovića. Sudeći prema spomenu pokopa biskupa Prodana u lađi katedrale oko 1175. godine, o čemu izvještava Ivan arhidakon gorički, pretpostavlja da je do toga vremena katedrala morala biti gotova, ostavljajući mogućnost da su zvonici bili sagrađeni poslije.⁵³ Opseg oštećenja katedrale u tatarskoj provali nije poznat, no s obzirom na to da su Tatari progonili Belu IV. i zato se nisu zadržavali, vjerojatno nije bila porušena, nego samo oštećena, prije svega požarima. Obnova katedrale u gotičkom stilu uslijedila je za biskupa Timoteja (1263. – 1287.). Prema povijesnim izvorima i rezultatima skromnih arheoloških istraživanja, spomenuta je obnova zapravo podrazumijevala gradnju od starih temelja. Tada je sagrađen istočni dio današnje katedrale: sakristija i tri apside, ispred kojih je bilo nužno sagrađiti barem kratke lađe,⁵⁴ dok su zapadni dijelovi lađa sagrađeni tijekom 14. i 15. stoljeća.⁵⁵

Dok se ostaci kontrafora pronađeni u sjevernom zidu kapele sv. Stjepana i temeljima južnog zida Timotejeve katedrale mogu povezati sa starijom, vjerojatno ranogotičkom građevinom, tzv. predtatarskom katedralom, ostatke zidanih struktura pronađenih unutar katedrale na sadašnjem stupnju istraženosti nije moguće pouzdano interpretirati. Također trenutno nije moguće interpretirati ni djelomično istražene strukture evidentirane u sondama sjeverno od katedrale, izuzev vapnenice korištene tijekom Bolléove obnove i sustava odvodnje iz 19. stoljeća nađenog uz svetište katedrale. U svakom slučaju, ostaci zidanih struktura pronađeni unutar katedrale i neposredno uz nju različitih su karakteristika, što se odnosi ponajprije na materijal i način gradnje te upućuju na različite faze, odnosno objekte. Dok su temelji starijih kontrafora u južnom zidu katedrale i sjevernom zidu kapele izgrađeni od lomljenog kamena, unutar katedrale nađene su strukture građene i od lomljenog kamena i one sagrađene od klesanog kamenja, kao i ostaci ožbuknog i oslikanog zida. Sjeverno uz katedralu, uz spomenutu vapnenicu i sustav odvodnje, evidentirani su ostaci zidane strukture građene od klesanog kamenja sa spolijama arhitektonskih profilacija, kao i oni građeni od opeke. Također je potrebno spomenuti nalaze kosturnih grobova uz južnu apsidu katedrale, kao i vjerojatno groblje zapadno od nje, koje se prostiralo na položaju Bakačeve kule, no nepoznato je koliko se protezalo prema istoku, odnosno prema današnjoj katedrali.

S obzirom na opisanu kompleksnu situaciju koja podrazumijeva brojne faze gradnje, postojanje groblja i očekivane različite druge intervencije koje su ostavile traga u arheološkim slojevima, što je uobičajeno na arheološkim

48 DEANOVIĆ, 1960, 67–72; DEANOVIĆ, 1963, 22–24; DEANOVIĆ, 1988, 18–19.

49 STOŠIĆ, 1994, 107.

50 HORVAT, 1989, 15.

51 DEANOVIĆ, 1988, 18.

52 DEANOVIĆ, 1960, 67–72; KARAMAN, 1963, 9; DEANOVIĆ, 1988, 18.

53 DEANOVIĆ, 1988, 20–21.

54 DEANOVIĆ, 1988, 40–42; DOBRONIĆ, 1991, 23–25.

55 DEANOVIĆ, 1988, 56–58; DOBRONIĆ, 1991, 29–33.

nalazištima u gradskim sredinama, za dobivanje cjelovite slike potrebno je provođenje arheoloških istraživanja na većoj površini. Istraživanja unutar same katedrale mogla bi rezultirati definiranjem kompletnog tlocrta „predtatarske katedrale“, odnosno crkve čiji su temelji djelomično istraženi s vanjske strane južnog zida starijeg dijela katedrale. Također je još uvijek otvoreno pitanje prve katedrale – je li nakon osnivanja biskupije neka postojeća crkva

proglašena katedralom ili je podignuta nova? Imajući u vidu kontinuitet svetoga mjesta i pretpostavku da se radilo o manjoj građevini, prvotna katedrala najvjerojatnije se nalazila u gabaritima današnje. Unutar katedrale također treba očekivati i ostatke temelja zidova Timotejeve katedrale, čime bi se konačno definirao njezin originalni tlocrt i utvrdio odnos sa starijom građevinom kojoj pripadaju temelji masivnih kontrafora u južnom zidu. ■

Izvori

IPU

Planoteka, Zagrebačka katedrala i Arhiv Deanović, inv. br. 2617/1957

KOZG

Kaptol (Kaptol 30, ispred katedrale), Radovi na dokumentaciji prilikom kopanja rova radi postavljanja električnog voda, ZG-360

ŠAVORA BISERKA, IVEKOVIĆ DRAGICA, Kaptol – Zagreb, Nadzor nad radovima uvođenja centralnog grijanja, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 1981., ZG-77

MMK RH

Katedralni sklop, Kapela sv. Stjepana, Ana Deanović

Literatura

BAKARIĆ LIDIJA, 30. Zagreb – Opatovina, u: *Zagreb prije Zagreba: arheološka baština Zagreba od pretpovijesti do osnutka biskupije 1094. godine*, katalog izložbe (Zagreb, MGZ, prosinac 1994. – veljača 1995.), ur. Ante Rendić Miočević, Zagreb, 1994., 84

BRUNŠMID JOSIP, Stari novci iz potoka Medveščaka u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 4/1 (1900.), 217

BRUNŠMID JOSIP, Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu. Dio II., *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 12/1 (1912.), 129–197

DEANOVIĆ ANA, Srednjovjekovna arhitektonska plastika u Stjepanovoj kapeli na Kaptolu, u: *Iz starog i novog Zagreba*, II, Zagreb, 1960., 67–84, Ilustracije 19–22

DEANOVIĆ ANA, Zagrebačka katedrala u okvirima prvih iskopavanja, u: *Iz starog i novog Zagreba*, III, Zagreb, 1963., 13–32

DEANOVIĆ ANA, Zagrebačka katedrala (od XI. do sredine XIX. stoljeća), u: Ana Deanović, Željka Čorak, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, 1988., 7–90

DEMO ŽELJKO, *Opatovina, tragovi povijesti izgubljene u sadašnjosti*, Zagreb 2007.

DOBRONIĆ LELJA, *Zagrebačka biskupska tvrđa*, Zagreb, 1988.

DOBRONIĆ LELJA, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, 1991.

DUKAT ZDENKA, Nalazi novca na širem području grada Zagreba, u: *Arheološka istraživanja u Zagrebu i zagrebačkoj okolici i arheologija i obnova*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 17, 1996., 65–71

DUKAT ZDENKA, MIRNIK IVAN, Stari novci iz potoka Medveščaka u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 38 (2005.), 139–159

FILIPEC KREŠIMIR, *Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća*, Sarajevo, 2015.

HORVAT ZORISLAV, *Strukture gotičke arhitekture. Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske*, knj. 47, Zagreb, 1989.

IVANDIJA ANTUN, Prilozi za građevnu povijest zagrebačke katedrale, *Croatica Christiana periodica*, V/8 (1981.), 1–13

KARAMAN LJUBO, Bilješke o staroj katedrali, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, 11/1–2 (1963.), 1–46

KORADE MIJO, Biskup Benedikt Vinković 1637–1642, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ur. F. Mirošević, Zagreb, 1995., 315–325

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI IVAN, *Prvostolna crkva zagrebačka opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah*, Zagreb, 1856.

PELC MILAN, Ugarske kiparske radionice i renesansa u sjevernoj Hrvatskoj, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (2006.), 67–80

PELC MILAN, Nadgrobna ploča zagrebačkoga biskupa Luke od Segeda (Luke Baratina), *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 45 (2021.), 43–52

RENDIĆ-MIOČEVIĆ ANTE, 148. Zagreb – Kaptol, u: *Zagreb prije Zagreba: arheološka baština Zagreba od pretpovijesti do osnutka biskupije 1094. godine*, katalog izložbe (Zagreb, MGZ, prosinac 1994. – veljača 1995.), ur. Ante Rendić Miočević, Zagreb, 1994., 104

STOŠIĆ JOSIP, Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o zagrebačkoj biskupiji, u: *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije, 1094.–1994.*, katalog izložbe, (Zagreb, MGC – Muzej Mimara, Zagreb, 10. rujna – 31. prosinca 1994.), ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, Zagreb 1994., 102–130

VALENTIĆ MIRKO, PRISTER LADA, *Zbirka kamenih spomenika*, drugo dopunjeno izdanje, Zagreb, 2002.

VINSKI ZDENKO, Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu s posebnim obzirom na nosioce srebrnog nakita Čadavica, *Starohrvatska prosvjeta*, 2 (1952.), 29–56

VINSKI ZDENKO, Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi u Zagrebu i njegovoj okolici, u: *Iz starog i novog Zagreba*, II (1960.), 47–65, Ilustracije 11–18

VINSKI GASPARINI KSENIJA, Noviji arheološki nalazi s područja grada Zagreba, u: *Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*, sv. II, Zagreb, 1958., 35–48, ilustracije 1–8

VINSKI GASPARINI KSENIJA, Prethistorijski nalazi s područja Zagreba i okolice, u: *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolini*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 6, 1981., 109–127

IPU – Institut za povijest umjetnosti / Institute of Art History
KOZG – Konzervatorski odjel u Zagrebu / Conservation Department in Zagreb

MGZ – Muzej grada Zagreba / Zagreb City Museum

MKM RH – Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske / Republic of Croatia, Ministry of Culture and Media

Summary

Marijana Krmpotić, Ana Azinović Bebek, Boris Mašić

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH WITHIN AND AROUND ZAGREB CATHEDRAL

Archaeological research conducted in 1956, though limited in scope, allowed the identification of elements of an older structure. The foundations of buttresses were identified in probes along the northern wall of the Chapel of St Stephen and in those placed along the southern wall of Timotheus' Cathedral.

Archaeological monitoring was carried out in 1971 (in the sacristy) and in 1981 during excavations for the installation of central heating in the cathedral. Remnants of masonry structures were discovered that can be categorized, on the basis of their material and construction methods, into three types: foundations built with cut stone, foundations built with broken limestone and lime mortar, and remnants of plastered and painted walls.

While the remains of the buttresses found in the northern wall of the Chapel of St Stephen and in the foundations of the southern wall of Timotheus' Cathedral can likely be associated with an older, probably early Gothic structure – commonly referred to as the 'pre-Tatar cathedral' – the

masonry structures discovered within the cathedral cannot be reliably interpreted at the current stage of research.

At the initiative of the church in Zagreb, the Zagreb City Museum conducted archaeological research north of the cathedral from 2016 to 2018. This research documented a lime kiln from the time of Bollé's renovation of the cathedral, a 19th-century drainage system, prehistoric structures, and remnants of stone sculptures.

During the work to repair damage caused by the earthquake that struck Zagreb on 22 March 2020, staff from the Zagreb City Museum conducted several site inspections.

The text also references all archaeological research or monitoring conducted during excavations near the cathedral, in the broader area of Zagreb's Kaptol, shedding light on how the area was used during various historical periods.

KEYWORDS: cathedral, Zagreb, archaeological research